

Байзакова Дилбар Файзиевна
ЖПИ, катта ўқитувчи
bayzakova1966@mail.ru

ДАВЛАТ БЮДЖЕТ СИЁСАТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Мақолада мамлакатимиз бюджет сиёсатини амалга оширишнинг жорий ҳолати, хусусан давлат бюджети даромадлари ва харажатлари таркибининг ўзгариш тенденциялари таҳлил этилган. Шунингдек, давлат бюджети даромадларида солиқлар улушининг ўзгариши ва бюджет даромадлари барқарорлигини ошириш йўналишлари бўйича таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: бюджет, солиқ, даромад, харажат, акциз, солиқ ставкаси, инвестиция, молиявий ресурслар, солиқ юки.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ

В статье проанализировано состояние осуществления бюджетной политики, в том числе изменение состава государственных доходов и расходов. А также даны предложения и рекомендации по увеличению устойчивости доходов бюджета, и изменение доли налогов в государственном бюджете.

Ключевые слова: государственный бюджет, налоги, доход, расход, акциз, налоговые ставки, инвестиции, финансовые ресурсы, налоговое бремя.

КИРИШ

Президентимиз Ш.Мирзиёев томонидан илгари сурилган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бештаустувор йўналиши бўйича Ҳаракат стратегиясининг қабул қилиниши республикамизни ижтимоий ва иқтисодий ривожлантиришнинг янги босқичи бошланишининг асоси бўлди. Ҳаракатлар стратегиясининг учинчи устувор йўналиши – “иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишлари” деб номланади. Мазкур йўналишнинг 3.5-банди “вилоятлар, туманлар ва шаҳарларни комплекс ва мувозанатли ижтимоий-иқтисодий ривожлан-тириш, уларнинг салоҳиятидан самарали ва оптимал фойдаланиш” га мўлжалланган чора-тадбирларни амалга оширишни кўзда тутди. Жумладан, мамлакат барча ҳудудларини жадал ривожлантириш, бунда алоҳида эътибор ривожланиш даражаси нисбатан паст бўлган туман ва шаҳарларни, энг аввало, саноат ва экспорт салоҳиятини ошириш йўли билан жадал ривожлантириш ҳисобига минтакалар ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражасидаги фарқларни қисқартириш, субвенцияга қарам туман ва шаҳарларни қамайтириш ва маҳаллий бюджетларнинг даромад базасини кенгайтиришга қаратилади[1].

2019 йилда мамлакатимизни ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Парла-

ментга Мурожаатномасида кенг қамровли иқтисодий ислохотлар негизидаги мақсадларларга эришиш учун белгиланган устувор вазифаларни амалга оширишда “ҳудудларни комплекс ривожлантириш тадбирларини изчил давом эттириш лозим”, – деб таъкидланди[2]. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракат стратегиясининг асосини ҳам, авваламбор, инсон манфаатларини таъминлаш билан боғлиқ вазифалар ташкил қилади. Ҳаракатлар стратегиясида “Ижтимоий соҳани ривожлантиришнинг устувор йўналишлари” деб номланган тўртинчи йўналиш кўзда тутилган бўлиб, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қилиш ва уларнинг саломатлигини сақлаш, аҳолининг муҳтож қатламларига кўрсатиладиган ижтимоий ёрдам сифатини ошириш чора-тадбирларини амалга оширишни назарда тутди[3].

Юқорида айтиб ўтилган барча масалалар бугунги кунда ҳудудларни ижтимоий ва иқтисодий тараққиётини таъминлашга йўналтирилган бўлиб, бугунги кунда маҳаллий бюджетлар молиявий барқарорлигини таъминлаш, улар маблағларидан самарали фойдаланишни кўзда тутди. Ўзбекистон Республикасида ҳудудлар молия-бюджет ресурсларининг ҳаракати билан боғлиқ маҳаллий молияни мустаҳкамлашнинг, ҳудудий молия-бюджет ресурсларини оқилона бошқариш механизмини замон талаблари асосида такомиллаштиришнинг зарурлиги, ҳудудларнинг иқтисодий ва молиявий имкониятларини ошириш, маҳаллий бюджетлар даромад базаларини мустаҳкамлаш, ҳудудий иқтисодиёт муаммоларини молия-бюджет механизмлари орқали ҳал этиш, маҳаллий бюджетлар даромад базалари ва молиявий имкониятларини яхшилаш муаммоларини ўрганиш масалалари тадқиқот учун танланган мавзунинг долзарблигини белгилаб беради.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Иқтисодиётни давлат томонидан тартибга солиш, айниқса, давлат молия сиёсатининг аҳамияти тўғрисидаги масалалар кўпгина иқтисодчи олимлар ўртасида турли баҳс ва мунозараларга айланиб, уларнинг тадқиқот предметларидан бирига айланиб бормоқда. Мазкур тадқиқот мавзуси бўйича кўплаб илмий тадқиқотлар, мақолалар ва монографиялар чоп этирилган бўлса-да, ҳали ҳам жуда кўплаб иқтисодчи ва амалиётчилар томонидан кенг муҳокама қилинмоқда.

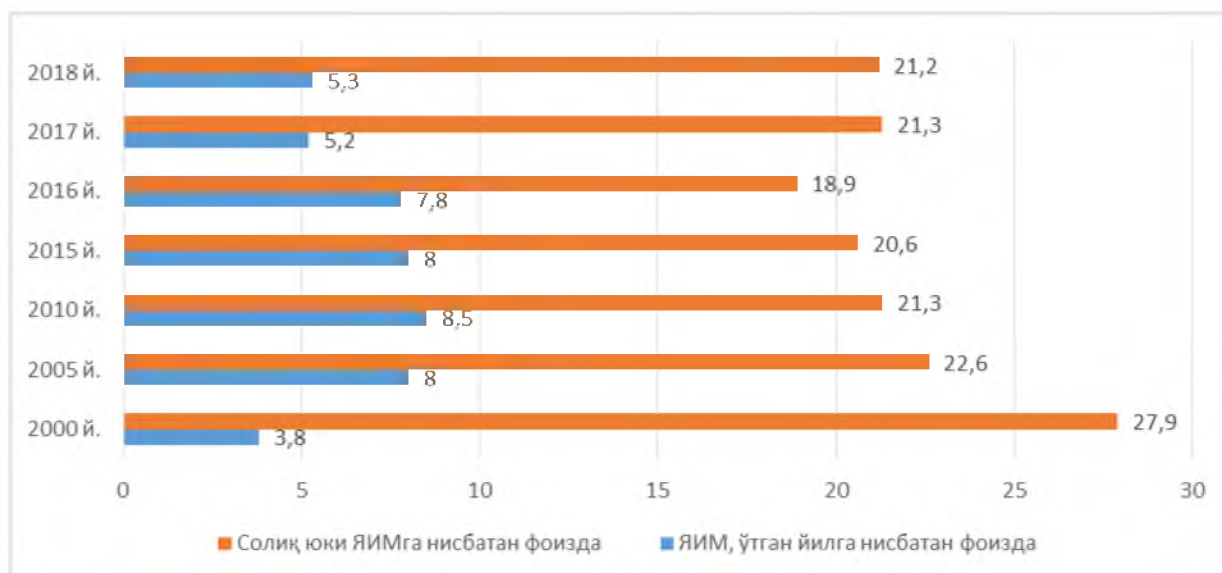
Мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида молия сиёсатининг айрим муаммолари хорижий иқтисодчи олимлар, жумладан, А.Лаффер, Г. Ловренс, Г.Р. Зодров, П. Миезковски, Л. Давид, Г. Блодгет, Питер Мидил, К. Макконел, Симон Ненбии, Баро, Чеперу, Сирквин, Лапду, Дайомонд, Лонже, Одусола, Экпо, Стотски, Волдемари, Пианкастелли, Элтони, Наги, Хансон, Тирирининг тадқиқотларида ўз аксини топган[4]. Шунингдек, МДҲ иқтисодчи олимларидан Е.Балацкий, А.Дробозина, Б. Рагозин, В. Белостоцкая, Д. Черник,

В.Князев, В.Радионова, Васильев, В. П. ва бошқаларнинг илмий асарларида молия сиёсатининг таркибий қисмлари мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишидаги ўрни ва аҳамиятига доир масалалар хусусида фикрлар юритилган[5]. Молия сиёсатига доир масалалар республикамиз иқтисодчи олимларининг илмий қизиқишлари предмети бўлиб келмоқда. Жумладан, мамлакатимиз иқтисодчи олимларидан Т.С.Маликов, Қ.А.Яхёев, Н.Ҳ.Ҳайдаров, Ш.А.Тошматов, Б.Э.Тошмуродова, М.И.Алимардонов, А.А.Набиходжаев, Э.Ф.Ғадоев, А.С.Жўраев, Ж.Р.Зайналов, Б.Р.Санакулова, С.С.Ғуломов, В.Қобулов, Т.Ш.Шодиев, Р.Ҳ.Алимов, Б.Ю.Ходиев, Н.М.Махмудов, О.М.Абдуллаев, Б.Т.Салимов, С.К.Салаев ва С.В.Чепелнинг илмий изланишлари маълум даражада ҳал этишга қаратилган[6].

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда давлат молиясини бошқариш ислохотининг 2007-2018 йилларга мўлжалланган стратегияси қабул қилинган бўлиб, ушбу стратегия давлат органлари фаолиятини бошқариш, режалаш-тириш, бюджетлаштириш ва мазкур фаолиятга баҳо бериш ислохотлари, яъни давлат бошқаруви иқтисодий механизмини ислоҳ қилиш билан бирга амалга оширилмоқда. Моҳиятига кўра, давлат бюджети мамлакат молия тизимининг умумдавлат молияси соҳасига киради ва молия тизимига тегишли бўлган барча хусусиятларга эга. Шу вақтнинг ўзида, давлат бюджети фақат ўзига хос бўлган характерли хусусиятларга ҳам эгадирки, улар ўз навбатида, давлат бюджетини молия тизимининг бошқа бўлинмаларидан ажратиб туради ва унда марказий ўринни эгаллашга имкон беради. Ҳар бир мамлакатда давлатбарча молиявий муносабатларнинг ташкилотчиси бўлса-да, унинг бу хислати, яъни мамлакатнинг моддий ва молиявий ресурсларини асосий тақсимловчиси сифатидаги роли фақат бюджетда катта куч билан намоён бўлади.

Давлат бюджети даромадлари бюджет харажатларини таъминлашга мўлжалланган бўлиб, унинг миқдори бюджет даромадларининг миқдори ЯИМнинг ўсишига ва солиқ ставкалари бўйича белгиланган солиқ юкига боғлиқ. Дунё иқтисодиётида бўлиб ўтган глобал инқироз таъсирига қарамасдан, Ўзбекистонда сўнгги йилларда макроиқтисодий барқарорлик кузатилмоқда. Хусусан, 2016 йил якунлари бўйича ЯИМнинг реал ўсиши 7,8 фоизни, солиқ юки эса 18,9 фоизни ташкил этган бўлса, 2018 йил якунлари бўйича ЯИМнинг реал ўсиши 5,3 фоизни, солиқ юки эса 21,2 фоизни ташкил этган. (1 -расм).

1-расм. Ўзбекистон Республикасида ЯИМ ва солиқ юки кўрсаткичлари динамикаси, ЯИМга нисбатан % да[7].

Солиқ сиёсати мамлакатнинг иқтисодий ҳолатини ва халқаро рақобатбардошлигини ёмонлаштирмасдан солиқ тушумларининг барқарор оқимини таъминлаши керак[8]. Шунингдек, солиқлар давлат бюджетининг муҳим таркибий қисми бўлиб, жамоат эҳтиёжларини қондириш мақсадида давлат ёки маҳаллий органлар томонидан олдиндан белгиланган суммада ундириладиган мажбурий тўловлардир[9]. Юқорида қайд этганимиздек, мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар натижасида солиқ тизими такомиллашиб бормоқда. Шундай экан, шу ўринда солиқларни бюджет таркибидаги улушини кўриб чиқамиз (1-жадвал)

1-жадвал

2017-2019 йилларда Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети даромадлари таркибида бевосита солиқларнинг тутган ўрни (млрд. сўмда)[10]

№	Кўрсаткичлар	2017йил (ижро)		2018 йил (ижро)		2019йил (режа)	
		сумма	%	сумма	%	сумма	%
	Давлат бюджети даромадлар жами	44 469,6	100	62 229,5	100	102 627,6	100
I.	Бевосита солиқлар	10 674,2	24,0	12 805,4	20,6	29 125,5	28,4
1.1	Юридик шахслардан фойда солиги	1 291,1	2,9	2 510,9	4,0	15 980,0	15,6
1.2	Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарининг ягона солиқ тўловидан ажратма	1 613,2	3,7	1 907,6	3,0	1 192,1	1,2
1.3	Ягона солиқ тўловидан	1 622,8	3,7	2 110,5	3,5		

	бюджетга ажратма ш.ж. микрофирма ва кичик корхоналар						
1.4	Жисмоний шахслар даромадидан солиқ	4 476,1	10,0	5 198,8	8,4	11 367,4	11,0
1.5	Тадбиркорлик фаолиятининг айрим турларига солинадиган қатъий белгиланган солиқ	831,7	1,8	1 077,6	1,7	586,0	0,6
1.6	Ободонлаштириш ва ижтимоий инфраструктурани ривожлантириш учун солиқ	839,3	1,9	-	-	-	

Давлат бюджети даромадлари таркибида бевосита солиқлар 2017 йилда бюджетнинг ¼ қисмини, 2018 йилда 1/5 қисмини ташкил этган бўлса, 2019 йилда 28,4 фоиз бўлиши режалаштирилган. Шу жумладан, жисмоний шахсларнинг даромад солиғи бевосита солиқлар ичида салмоқли улушга эга бўлиб, 2017йилда 4876,7 млрд сўм ёки жами даромадларнинг ўртача 10 фоизни, 2018йилда 8,4 фоизни ташкил этган ва 2019 йилга 11 фоизга режалаштирилган.

Юридик шахсларнинг фойда солигининг улуши эса 2017йилда 1291,1 млрд сўм ёки 2,9 фоизни, 2018 йилда эса 2510,9 млрд.сўм ёки 4 фоизни ташкил этган бўлса, 2019 йилда солиқ ставкасини 2 пунктга камайтирилишига қарамадан бюджетдаги улуши 15,6 фоиз бўлиши режалаштирилган. Бунга сабаб корхоналар томонидан тўланадиган ЯИТ ставкасини 12 фоизга туширилиши (бюджет ташкилотлари ва давлат корхоналари, устав фондида давлат улуши 50 фоиз ва ундан ортиқ бўлган юридик шахслар учун 25 %) ва бюджетдан ташқари жамгармаларга мажбурий ажратмаларни (3,2%) бекор қилиниши сабаб қилиб кўрсатиш мумкин.

Микрофирма ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўловидан бюджетга ажратма ва савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқдан бюджетга ажратмаларнинг улуши 2019 йилдан давлат бюджетидан бирлашган ҳолда акс эттирилиб, жами бюджет даромадларига нисбатан 1,2 фоизни ташкил этмоқда. Холбуки бу кўрсаткичлар ўтган йилларда биргаликда 6,5-7%ни ташкил этган.

2-жадвал

2017-2019 йилларда Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети даромадлари таркибида билвосита солиқларнинг тутган ўрни (млрд. сўмда)[11]

№	Кўрсаткичлар	2017 йил (ижро)		2018 йил (ижро)		2019 йил (режа)	
		сумма	%	сумма	%	сумма	%
	Давлат бюджети жами даромадлар	44 469,6	100	62 229,5	100	102 627,6	100
2.	Билвосита солиқлар	24 285,4	54,6	33 404,3	53,6	47 029,8	45,8

2.1	Қўшилган қиймат солиғи	13 422,1	30,2	22 019,4	35,4	35 993,5	35,1
2.2	Аксиз солиғи	6 870,8	15,5	8 343,8	13,4	9 017,5	8,8
2.3	Божхона божи	1 632,2	3,7	1 415,3	2,3	2 018,8	1,9
2.4	Бензин, дизел ёқилғиси ва ғаздан фойдаланганлик учун солиқ	1 940,3	4,3	1 323,2	2,1	-	-
2.5	Абонент рақамидан фойдаланганлик учун ҳақ	420,0	0,9	302,5	0,4	-	-

Давлат бюджети даромадлари таркибида билвосита солиқларни улуши камайиб бормоқда. Жумладан, ҚҚСни улуши 2017 йилда 30,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2018 йилда 35,4 фоизни ташкил этиши режалаштирилган ва 2019 йилда бу кўрсаткичи 0,4 пунктга камайган.

Аксиз солиғи эса 2017 йилдаги 15,5 фоиз ўрнига 2018 йилда 13,4 фоиз ва 2019 йилда 8,8 фоиз бўлиши режалаштирилган.

Божхона божлари ҳам пасайиш тенденциясига эга бўлиб, 2017 йилда 3,7 фоизни, 2018 йилда 2,3 фоизни ва 2019 йилда 1,9 фоиз бўлиши кўзда тутилган.

Бюджетнинг мол-мулк солиғи ва ресурс тўловларини таркибини таҳлил қиладиган бўлсак, мол-мулк солигининг жами бюджет даромадлари таркибидаги салмоғи солиқ ставкаларини пасайтирилиши ҳисобига 2017йилдаги 4,5 фоиз ўрнига 2018йилда 3,6 фоизга режалаштирилга бўлса, 2019 йилда 1,8 фоиз бўлиши кўзда тутилган. Ер солиғи ҳам ўтган 2018 йилга нисбатан 0,2 пунктга камайган.

3-жадвал

2017-2019 йилларда Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети даромадлари таркибида мол-мулк солиғи ва ресурс тўловларининг тутган ўрни (млрд. сўмда)[12]

№	Кўрсаткичлар	2017йил (ижро)		2018 йил (режа)		2019 йил (режа)	
		сумма	%	сумма	%	сумма	%
	Давлат мақсадли фондларидан ташқари жами даромадлар	44 469,6	100	62 229,5	100	102 627,6	100
1.	Мол-мулк солиғи ва ресурс тўловлари	6 049,5	13,6	9 714,5	15,7	16 906,0	16,5
1.1	Мол-мулк солиғи	1 988,8	4,5	2 158,9	3,6	1 851,1	1,8
1.2	Ер солиғи	1 102,5	2,5	1 266,6	2,0	1 834,3	1,8
1.3	Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ	2 746,3	6,2	6 203,1	10,0	12 952,1	12,6
1.4	Сув ресурсларидан	211,9	0,4	85,9	0,1	268,5	0,3

	фойдаланганлик учун солиқ						
2.	Юқори фойдага солинадиган солиқ	723,2	1,6	1 367,7	2,2	130,0	0,1

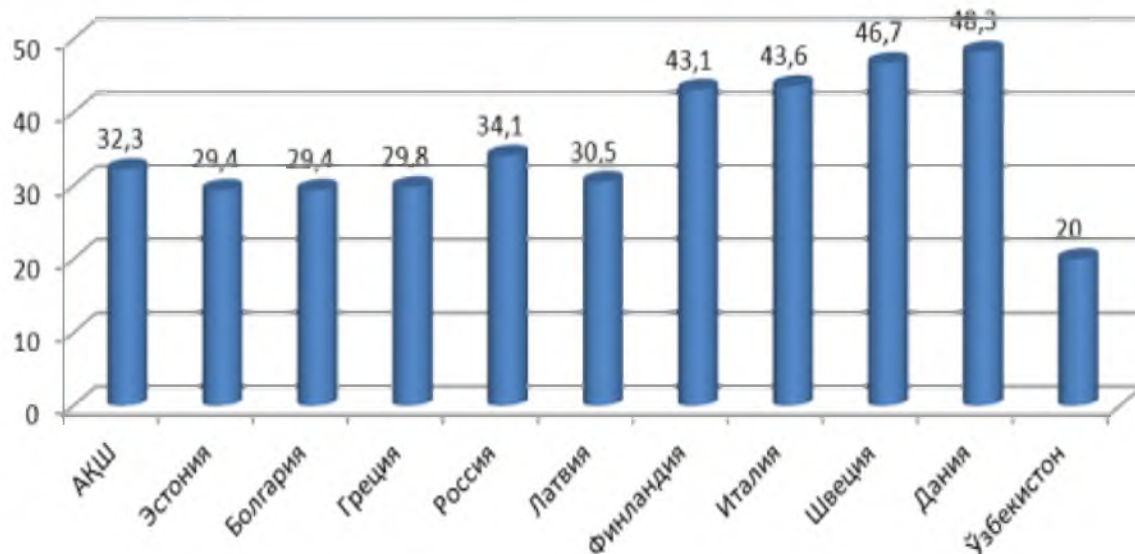
Маълумотлардан кўриниб турибдики, бюджетнинг бошқа даромадлари 2017 йилда 2 737,3 млрд. сўмни ёки жами бюджет даромадларига нисбатан 6,2 фоизни, 2018 йилда эса 4 937,6 млрд. сўм ёки 7,9 фоизни ташкил этган бўлса, 2019 йилда 9 436,3 млрд. сўм ёки 9,2 фоиз бўлиши режалаштирилган.

Бюджет даромадлари таркибидаги бундай ўзгаришлар амалдаги солиқ ставкаларини ўзгариши билан бевосита боғлиқ. Жумладан, 2018 йилда юридик шахсларнинг фойда солиғи ҳамда ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи бирлаштирилиб, солиқ ставкаси амалдаги 15,5 фоиз ўрнига 14 фоиз (банклар учуг 22 фоиз) қилиб белгиланган эди. 2019 йилда ушбу солиқ ставкаси 2 пунктга камайтирилиб, 12 фоиз (банклар учуг 22 фоиз)ни ташкил этмоқда. Юридик шахсларнинг мол-мулк солиғи ставкаси эса амалдаги 5 фоиз ўрнига 2 фоиз қилиб белгиланди.

2018 йилда жисмоний шахсларнинг даромад солиғи бўйича учинчи ва тўртинчи шкаладаги ставкалари 0,5 фоизга пасайтирилиб, 16,5 ва 22,5 фоиз қилиб белгиланган эди, 2019 йилдан ушбу ставкалар умулаштирилиб, ягона 12 фоизли солиқ ставкаси жорий этилди.

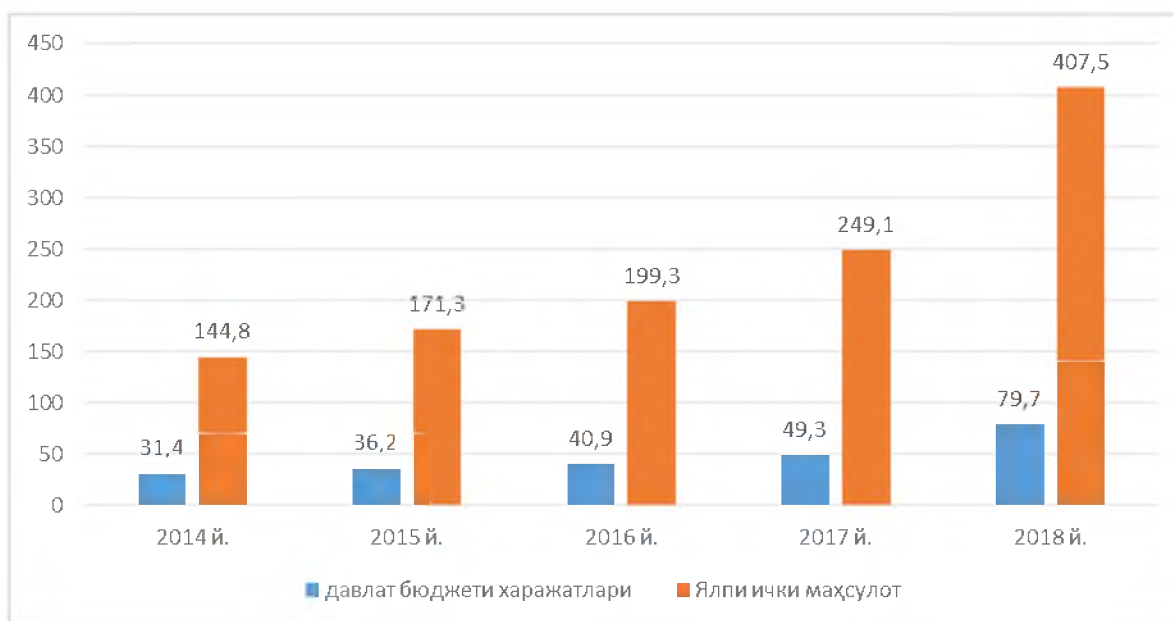
Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ўтган йилдан бошлаб мол-мулкнинг инвентар қийматидан эмас, кадастр қийматидан ҳисобланиши жорий этилиб, солиқнинг асосий ставкаси 1,7 фоиз ўрнига 0,2 фоиз қилиб белгиланган эди. 2018 йилда жисмоний шахслар учун солиқ юки кескин ошиб кетмаслиги учун кадастр қийматига асосан ҳисобланган солиқ суммаси 2017 йилдаги солиқ суммасига нисбатан 20 фоиздан кўп бўлмаслигига эътибор қаратилди. 2019 йилда ҳам ушбу тенденция сақланиб қолган ҳолатда солиқ ставкаси ўзгармади. Ягона солиқ тўловчилар учун асосий ставкаси эса ўтган 2018 йилдаги 5 фоиз ўрнига 4 фоизни ташкил этмоқда.

Жаҳон статистик маълумотларига кўра, аксарият ривожланган ҳамда ривожланаётган давлатларда, солиқ юки даражаси 29-50 фоизни ташкил этаётганини кузатиш мумкин. Хусусан, энг ривожланган давлатлар ҳисобланган АҚШ, Италия ҳамда Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти ИХРТга аъзо аксарият Европа Иттифоқи давлатларида солиқ юки даражаси республикамиздаги даражадан анча юқори (1-расм).

2-расм. Жаҳон мамлакатлари ҳамда Ўзбекистон Республикасидаги солиқ юки фоиз ставкаси, %[13]

Қуйидаги расм орқали Ўзбекистон Республикаси 2014-2018 йиллардаги давлат бюджети харажатларини (мақсадли жамғармаларсиз) ва ЯИМ ҳажмини таҳлил қиламиз. 2018 йилдаги маълумотларимиз дастлабки ижро маълумотларидир. Бундан кўришиб турибдики, иккала кўрсаткич ҳам 2014-2018 йиллар оралигида ўсиш тенденциясига эга бўлган, яъни 2014 йилга нисбатан 2018 йилда ЯИМ 2,8 марта ўсган бўлса, ўз навбатида давлат бюджети харажатларинининг ҳам 2,5 баробар ошганини кўришимиз мумкин (3-расм).

3-расм. ЯИМ ва Давлат бюджети харажатлари динамикаси, (трлн. сўм)[14]

Давлат бюджети харажатлари 2017йилда 49344,9 млрд сўмни, 2018 йилда 79736,1млрд сўмни ва 2019йилда 107118,4 млрд сўмга режалаштирилган. Ўтган йиллар мобайнида давлат бюджети харажатларида ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатларининг салмоги юқорилигича қолмоқда. Хусусан, ушбу харажатлар бюджет харажатларини 2017 йилда 54,6 фоизини, 2018 йилда 53,5 фоизни, 2019 йилда 54,2 фоизга режалаштирилган.

Иқтисодиёт харажатлари 2017 йилда жами бюджет харажатларининг 10,7 фоизини, 2018 йилда 9,6 фоизини ва 2019 йилда 13,2 фоизга режалаштирилган. Марказлашган инвестицияларни молиялаштириш харажатлари жами харажатларнинг 2017 йилда 6,5 фоизини, 2018 йилда 6,8 фоизини ва 2019 йилда 3,7 фоизга режалаштирилган.

Вазирлар Маҳкамасининг захира жамгармаси маблағлари жами харажатлар таркибида ўзгаришсиз бўлиб, 0,3 фоизни ташкил этади.

4-жадвал

Ижтимоий харажатлари таркиби[15],

№	Харажатлар	2017 йил		2018 йил		2019 йил	
		млрд сўм	% да	млрд сўм	% да	млрд сўм	% да
И	Ижтимоий харажатлар - жами	26922,7	54,56	62 170,00	100	58012,1	100
	Ижтимоий харажатлар	26708,7	54,12	42658,9	68,6	58012,1	54,2
1.1	Ижтимоий соҳа ва аҳолини ижтимоий қўллаб-қувватлаш харажатлари	26708,7	54,12	39026,9	33,9	50334,1	47
	Маориф	15977,7	32,4	19504,3	31,4	28394,3	48,9
	Соғлиқни сақлаш	7030,3	14,2	9 562,0	15,4	12078,0	20,8
	Маданият ва спорт	750,2	1,5	1165,4	1,9	1690,1	2,91
	Фан	275,6	0,6	389,3	0,6	801,0	1,4
	Болали оилаларни ҳисобга олган ҳолда ижтимоий нафақалар	2239,6	4,5	3026,2	4,9	5167,2	8,9
2.	Ижтимоий соҳанинг бошқа харажатлари	435,3	0,9	570,0	0,9	1514,0	2,6
3.	Қишлоқ жойларда яқка тартибдаги уй-жойлар қуриш дастурини биргаликда молиялаштиришга кредит линияси	214	0,4	3632,0	5,8	500,0	0,9

Давлат бюджетининг ижтимоий харажатларини таҳлил қиладиган бўлсак, 2017 йилда ушбу харажат 26922,7 млрд сўмни ташкил қилган ҳолда таълим харажатлари (15977,7 млрд сўм) 32,4 фоизни, соғлиқни сақлаш харажатлари

(7030,3 млрд сўм) 14,2 фоизни, маданият ва спорт харажатлари (750,2 млрд сўм) 1,5 фоизни, фан харажатлари (275,6 млрд сўм) 0,6 фоизни, болали оилаларни ҳисобга олган ҳолда ижтимоий нафақалар харажатлари (2239,6 млрд сўм) 4,5 фоизни, ижтимоий соҳанинг бошқа харажатлари (435,3 млрд сўм) 0,9 фоизни ва кишлоқ жойларда якка тартибдаги уй-жойлар куриш дастурини биргаликда молиялаштиришга кредит линияси учун ажаратилган харажатлар (214 млрд сўм) 0,4 фоизни ташкил этган. Эътибор қаратиш лозим бўлган жиҳатлардан бири 2017 йилгача бўлган даврда ижтимоий соҳа харажатлари таркибида ижтимоий таъминот харажатларининг мавжудлиги ва 2017 йилда бошлаб ижтимоий соҳанинг бошқа харажатларини киритил-ганлигидир.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Бугунги кунда мамлакатда ишбилармонлик муҳитини янада ривожлантириш, ички ишлаб чиқаришни жадал ривожлантириш юзасидан бюджет ва солиқ тизимидаги ислоҳотлар ва уларнинг амал қилиши янада соддалаштирилмоқда. Шундай экан мамлакатнинг ички имкониятларидан самарали фойдаланиш учун солиқ ва божхона имтиёзларининг амал қилиши мамлакатимизда макроиктисодий барқарорлик ва юқори иқтисодий ўсишни таъминлашга хизмат қилмоқда.

Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида мамлакатимизда бюджет-солиқ тизимида олиб борилаётган кенг кўламли ислоҳотлар мамлакатимиз аҳолисини ижтимоий ҳимоялаш ҳамда хўжалик юритувчи субъектлар учун ҳам солиқ ва божхона имтиёзларининг берилаётганлиги тизимида самарали фаолиятни таъминлаётганлигини кўришимиз мумкин.

Давлат бюджети орқали жамиятда яратилган ялпи ички маҳсулот ва миллий даромад қайта тақсимланади. Ялпи ички маҳсулотнинг қайта тақсимланиши жамиятдаги умумий эҳтиёжлар: маориф, соғлиқни сақлаш, мамлакатдаги иқтисодий ва сиёсий барқарорлик, аҳоли таркибида ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламни моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, тинчлик, чегаралар даҳлсизлигини сақлаш ва фавқулодда ҳолатлар учун сақланадиган давлат захираларининг мавжуд бўлиш зарурати туфайли келиб чиқади. Шунингдек, давлат бюджети орали жамиятнинг ижтимоий такрор ишлаб чиқариш жараёнига таъсир қилишнинг молиявий дастакларига эга бўлади.

Умуман олганда, олиб борилган таҳлилларга асосланиб қуйидаги хулосаларни чиқариш мумкин:

– давлат бюджетининг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, қийматни бюджет орқали қайта тақсимлаш пропорциялари молиянинг бошқа бўгинларига қараганда кўпроқ кенгайтирилган ишлаб чиқариш эҳтиёжлари билан ва тарихий ривожланиш босқичида жамият олдида турган вазифалар билан белгиланади;

– бюджетга зарур маблағларнинг мунтазам ва муддатида ундирилишини таъминлайдиган оптимал бевосита ва билвосита солиққа тортиш тизими – такомиллашган солиқ тизими сифатида баҳоланиши лозим;

– бевосита ва билвосита солиққа тортишни оптималлаштириб, фойда ва даромадлардан солиқ ундиришни такомиллаштирган ҳолда, тадбир-корликни

ривожлантириш, корхоналар молиявий фаолиятини мустаҳкамлаш ва солиққа тортиладиган даромадларни кенгайтириш ҳамда бевосита солиқлар тушумининг ўсишига эришиш зарур.

– бевосита солиқларнинг бюджетга ўз вақтида ўтказилишини таъминлашда хўжалик субъектларининг масъулиятини ошириш ва илгор хориж тажрибасини республикада изчил қўллаш мақсадида солиқ тўловларининг кечиктирилган муддатларига пеня ҳисоблашда табақалаш-тирилган ставкаларни жорий этиш мақсадга мувофиқ.

Ҳозирги шароитда бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш юзасидан қуйидаги йўналишларни таклиф этиш мумкин:

– бюджетдан маблағ ажратишда аниқ манзилли молиялаштириш бўйича молиявий назоратни кучайтириш лозим;

– бюджет ташкилотларини молиялаштириш механизмини соддалаштириш ва маблағлардан фойдаланишида максимал натижаларга эришиш йўллари излаш имкониятларини яратиш;

– бюджет харажатларини белгиланган параметрлар доирасида бажарилишига қатъий риоя этишга қаратилган молиявий сиёсатни самарали тарзда олиб бориш;

– давлат бюджети харажатларини режалаштиришнинг юзага келадиган иқтисодий ҳолат ва иқтисодий сиёсат йўналишлари билан боғлиқлигини кучайтириш мақсадида, тегишли идораларнинг ҳамкорлигини ошириш ва конунчиликка зарур ўзгартиришларни киритиш;

– харажатларини режалаштиришнинг жаҳон тажрибаларига асосланган усуллари амалиётга жорий қилиш;

– қўшилган қиймат солигини ундириш юзасидан Европа Иттифоқига аъзо бўлган етакчи давлатларнинг солиқ амалиётидаги илгор тажрибаларидан республикамиз шароитида кенг қўламда фойдаланиш зарур.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, бугунги кунда Ўзбекистонда бюджет тизими бозор муносабатларига мос равишда ривожланиб бормоқда, шунингдек иқтисодиётнинг ривожланишида бюджет тизимининг роли ва мамлакатнинг бюджет борасидаги ислохотлари иқтисодиёт тараққиёти учун самарали натижа беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон Фармони, Халқ сўзи, 2017 й., 28 (6722)-сон; Ўзбекистон Республика қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2018 йил 28 декабр. www.uza.uz – интернет сайти маълумотлари асосида.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон Фармони, Халқ сўзи, 2017 й., 28 (6722)-сон; Ўзбекистон Республика қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

4. George Lawrence, «Forms of taxation» Zodrow G.R., The Property tax incidence Debate and the Mix of State and local Finance of Local Public expenditures (2008), citing Fischel, Regulatory talkings: Law, Economics and Politics (1995) Zodrow G.R., Mieszkowski P. «The incidence of the Property Tax. The Benefit view vs. the new view.» In local Provision of public services: The tiebout Model after twenty-five years. 1983. New york: Academic press. 109-29

5. Балацкий Е. Лафферовы эффекты и финансовые критерии экономической деятельности//МЭиМО.-М.:1997.-№11.стр.31-43.; Мэнкью Н.Г.Принципы экономики.– СПб.: Питер Ком,1999., - с.356; Петти У. Трактат о налогах и сборах. Слово мудрым. Разное о деньгах. – М.: Ось-89, 1997., - с.346; Рикардо Д. Начала политической экономии и налоговогообложения. Сочинения, том I. Государственное издательство политической литературы. .; Белостоцкая В.А.Системный подход к измерению налоговой нагрузки//–М.: Финансы.,2003. – №3.-с.36-37.; Кирова Е.А. Методология определения налоговой нагрузки на хозяйствующие субъекты//–М.: Финансы. 1998., №9.– с.30-32.; Титов В.В. Влияние налоговой системы на эффективность деятельности предприятия.//–М.: Финансы. 2006.-№2.-с.42-46.; Черник Д.Г., Налоги.4ое издание – М.: Финансы и статистика, 2000., - с. 430.

6. Маликов Т. Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари.–Т.: Академия, 2000.,-276 б.; А.Пардаев ва Б.Азимов. Корхоналар фаолиятини солиқлар воситасида бошқариш.–Т.: Zar qalam. 2005.,-68-б.; Раджапов У.А. Ўзбекистон иқтисодиётини эркинлаштириш шароитида солиқ механизмини такомиллаштириш. и.ф.н.илм.дар.ол.ёз.дисс. автореферати.-Т., 2006-24-б.; Тошмуродова Б.Э. Солиқлар воситасида иқтисодиётни бошқариш механизми: Монография.–Т.: Янги аср авлоди, 2002.,-127 б.; Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003.,-247 б.; Ҳайдаров Н.Х. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида корхоналар инвестицион фаолиятидаги молия-солиқ муносабатларини такомиллаштириш масалалари.и.ф.д.ил.дар.ол. ёз.дис.автореферати. -Т., 2003.,-34 б. Б.Р. Санакулова, Кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш орқали иқтисодий ўсишни таъминлаш, 08.00.07 – Молия. Бухгалтерия ҳисоби, докторлик диссертацияси автореферати Тошкент – 2016, Тўраев Ш. Хўжалик субъектларининг солиқ юқини оптималлаштириш масалалари. и.ф.н.ол.уч. дис.Кўл. ҳуқ. ББК: 65.9 (5У)261.3.-91 б; Тошматов Ш.А. Корхоналарни ривожлантиришда солиқлар роли: Монография –Т.: Fan va technologya, 2008.-204 б.; Гайбуллаев О.З. Солиқ юқини баҳолашни такомиллаштириш масалалари. и.ф.н.ил.дар.ол.ёз. дисс.автореф.–Т., 2004.,-20 б. Н.Махмудов, М. Асқарова Макроиқтисодий таҳлил ва прогноз қилиш. Дарелик. -Т.: Фан ва технология, 2014 й.-315 бет; Государственное регулирование

экономики: учебник и практикум для СПО / В. П. Васильев. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2018. — 64 с.

7. <http://www.stat.uz> - Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика кўмитасимаълумотлари асосида тайёрланди.

8. Jugoslav A., Miloje J., Jasminka M.: «Local Tax Policy in the Function of Development of Municipalities in Serbia»// “Procedia - Social and Behavioral Sciences”. Volume 221, 2016, Pages 262 – 269

9. Hajdúchová I., Sedliačiková M., Vizslai I.: “Value-added Tax Impact on the State Budget Expenditures and Incomes”// “Procedia Economics and Finance”. Volume 34, 2015, Pages 676-681

10. <http://www.mf.uz> - Ўзбекистон Республикаси молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

11. <http://www.mf.uz> - Ўзбекистон Республикаси молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

12. <http://www.mf.uz> - Ўзбекистон Республикаси молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.

13. Адизов Санжар Рашидович солиқ юкининг макроиктисодий кўрсаткичларга таъсирини моделлаштириш ва прогностлаштириш 08.00.06 – эконометрика ва статистика иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (phd) диссертацияси автореферати, 15-бет.

14. <http://www.mf.uz> - Ўзбекистон Республикаси молия вазирлиги маълумотлари асосида тайёрланди.